

Η ΓΕΝΕΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΜΥΘΟΥ ΤΗΣ ΥΠΑΤΙΑΣ

Ἡ πρόσφατη κινηματογραφικὴ ταινία μὲ θέμα τὴ φιλόσοφο Ὑπατία καὶ τὴν ἀποτρόπαια δολοφονία της στὴν Ἀλεξάνδρεια (*Agora*, παραγωγή 2009 καὶ ἔναρξη προβολῆς στὴν Ἑλλάδα 28 Ἰανουαρίου 2010, ταινία τοῦ Alejandro Amenábar μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ Rachel Weisz στὸν πρωταγωνιστικὸ ρόλο) γέννησε σὲ πολλοὺς πολλὰ καὶ καίρια ἐρωτήματα: Ποιὰ εἶναι αὐτὴ ἡ Ὑπατία; Τί εἶναι πάλι αὐτὴ ἡ νέα ἐπίθεση ἐνάντια στὴν Ἐκκλησία; – νέα ἐπίθεση, καθὼς φαίνεται σὲ πολλοὺς, ἀλλὰ βεβαίως κινουμένη φανερὰ πάνω στὸ παλαιό, δοκιμασμένο μοτίβο: τὸ μοτίβο τοῦ γκρεμίσματος τῶν μύθων τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ μοτίβο τῆς ἀποκάλυψης τῆς ἐπιμελῶς κρυμμένης γιὰ πολλοὺς αἰῶνες ἀλήθειας...

Ἡ κατηγορία

Ἡ ἄνανδρη δολοφονία τῆς φιλοσόφου καὶ μαθηματικοῦ Ὑπατίας τὸν Μάρτιο τοῦ 415 μ.Χ. στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου, μιὰ δολοφονία στὴν ὁποία πολλοὶ δὲν διστάζουν νὰ ἐμπλέξουν ἀκόμη καὶ τὸν πατριάρχη Ἀλεξανδρείας Κύριλλο, ποὺ στὴν καλύτερη περίπτωσις ἐμφανίζεται ὡς ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τῆς δολοφονίας, ἔχει ἀποτελέσει σὲ πάρα πολλές περιπτώσεις, ὅπως θὰ βροῦμε τὴν εὐκαιρία νὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, κεντρικὸ σημεῖο στὸ κατηγορητήριό κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ἄν θέλουμε νὰ εἶμαστε ἀπολύτως εἰλικρινεῖς, ὀφείλουμε νὰ παραδεχθοῦμε ὅτι ἔχουμε μπροστά μας μιὰ κατηγορία ἀπὸ αὐτὲς ποὺ, ἂν μὴ τι ἄλλο, πετυχαίνουν νὰ κερδίζουν τίς ἐντυπώσεις: Μία δολοφονία εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως ἐξ ὀρισμοῦ τὸ βαρύτερο τῶν ἐγκλημάτων· καὶ τὸ χειρότερο, ἡ δολοφονία περιγράφεται ὡς ἰδιαίτερα ἀποτρόπαιη καὶ εἰδεχθῆς· καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφθαναν τὰ παραπάνω, δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ δολοφονία ἐνὸς ὁποιοῦδήποτε ἀνθρώπου, ἀλλὰ γιὰ δολοφονία *φιλοσόφου* καὶ ὄχι ἀπλῶς φιλοσόφου, ἀλλὰ *γυναίκας* φιλοσόφου· ἂν μάλιστα ἀναλογισθοῦμε πόσο δύσκολο ἦταν γιὰ μιὰ γυναῖκα νὰ γίνῃ ξακουστὴ ὡς φιλόσοφος καὶ ἐπιστήμων σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ δὲν εὐνοοῦσε καθόλου τὴ διάκριση τῶν γυναικῶν, τότε ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ἡ Ὑπατία δὲν ἦταν ἀπλῶς ἓνα ἀθῶο θῦμα, ἀλλὰ δίχως ἄλλο καὶ μιὰ σπουδαία προσωπικότητα, ἡ ὁποία γιὰ εὐνόητους λόγους ἀσκεῖ ἰδιαίτερη γοητεία σὲ πολλοὺς σήμερα (εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ἡ Margaret Alic, σὲ ἓνα πολὺ γνωστὸ σύγγραμμά της μὲ τὸν χαρακτηριστικὸ τίτλο *Ἡ κληρονομιά τῆς Ὑπατίας. Ἡ ἱστορία γυναικῶν στὴν ἐπιστήμη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι καὶ τὸν δέκατο ἔνατο αἰῶνα*,¹ περιγράφει τὴν Ὑπατία ὡς «τὴν πιὸ ξακουστὴ γυναῖκα ἐπιστήμονα πρὶν τὴ Marie Curie»²). Ὅλα τὰ παραπάνω ἐμφανίζουν τὴν Ὑπατία ὡς μάρτυρα, καὶ βεβαίως ὀδηγοῦν σὲ μιὰ ἀπερίφραστη καταδίκη τοῦ ἀποτρόπαιου ἐγκλήματος, ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ δίκαιη ἀγανάκτηση ἐνάντια στοὺς ἄνανδρους δολοφόνους.

Ἡ κατηγορία φαίνεται νὰ πετυχαίνει τὸν στόχο της: Ὁ χριστιανισμὸς ἐμφανίζεται νὰ μὴν ἔχει ἐπικρατήσει ἀπλῶς καὶ μόνο χάριν στὸν σκοταδισμό ποὺ ἔσβησε τὸ φῶς τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, νὰ μὴν ἔχει στηριχθεῖ ἀπλῶς καὶ μόνο πάνω στὶς στάχτες τῶν καμμένων συγγραμμάτων, στὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων ναῶν καὶ στὰ σπασμένα μέλη τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ἀλλὰ καὶ νὰ ἔχει πατήσῃ κυριολεκτικὰ ἐπὶ πτωμάτων, καὶ μάλιστα ἐπὶ πτωμάτων ἀθῶων. Καὶ βέβαια, ἂν οἱ χριστιανοὶ δὲν δίστασαν νὰ δολοφονήσουν μὲ εἰδεχθῆ τρόπο μιὰ γυναῖκα φιλόσοφο, τότε δὲν φαίνεται νὰ ὑπάρχει ἐγκλημα ποὺ νὰ μὴν ἦσαν ἱκανοὶ νὰ διαπράξουν.

Ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ ἀπροκατάληπτος μελετητὴς, ὡστόσο, δὲν θὰ δυσκολευθεῖ νὰ διαπιστώσει ὅτι ὅλα τὰ παραπάνω δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἓναν ἐπιμελῶς καλλιεργημένο μῦθο. Μολονότι οἱ πηγὲς στὶς ὁποῖες γίνεται μνεία τῆς Ὑπατίας καὶ τῆς δολοφονίας της εἶναι μᾶλλον πενιχρές, ἡ παρουσία τῆς Ὑπατίας στὰ ἔργα νεωτέ-

ρων συγγραφέων, ιδιαίτερα από τον Διαφωτισμό και έξης, είναι πραγματικά έντυπωσιακή.³ Αν παρακολούθησει κανείς τη σχετική βιβλιογραφία, δεν θα δυσκολευθεί να διαπιστώσει ότι ο μύθος της Υπατίας γεννήθηκε εϋθύς εξ αρχής στο πλαίσιο της επιθέσεως ενάντια στον χριστιανισμό, και ότι πολλά επιμέρους στοιχεία του μύθου της Υπατίας εξηγούνται εύκολα από τα διαφορετικά κίνητρα και τους διαφορετικούς σκοπούς των εκάστοτε επικριτών του χριστιανισμού.

Ἡ Ὑπατία τοῦ προτεσταντισμοῦ

Δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ Ὑπατία πρωτοεμφανίσθηκε στὴ νεώτερη γραμματεία τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 18ου αἰῶνα, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1720, σὲ σύγγραμμα τοῦ Ἰρλανδοῦ διανοητῆ John Toland (1670-1722). Ὁ Toland ὑπῆρξε ἕνας πρῶμος διανοητῆς τοῦ ἐπονομαζόμενου Αἰῶνα τῶν Φώτων. Ἀνατράφηκε ὡς καθολικός, στὴν πορεία ὅμως προσχώρησε στὸν προτεσταντισμό, καὶ οἱ φιλοσοφικὲς του ἀναζητήσεις τὸν ὀδήγησαν στὸν ντεϊσμό.

Ὁ μακροσκελέστατος τίτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Toland ἀποκαλύπτει ἀφ' ἑαυτοῦ τὶς προθέσεις τοῦ συγγραφέα: *Ὑπατία, ἢ Ἡ ἱστορία μιᾶς ἐξαιρετικῶς ὁμορφῆς, ἐξαιρετικῶς ἐνάρετης, ἐξαιρετικῶς μορφωμένης καὶ ἀπὸ κάθε ἄποψη ὀλοκληρωμένης Κυρίας ἢ ὁποῖα κομματιάσθηκε ἀπὸ τὸν κλῆρο τῆς Ἀλεξανδρείας, γιὰ νὰ ἰκανοποιηθεῖ ἡ ἔπαρση, ὁ φθόνος καὶ ἡ ἀγριότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὁ ὁποῖος κοινῶς ἀλλὰ ἀναξίως ἐπονομάζεται «ἅγιος» Κύριλλος (Hypatia, or the history of a most beautiful, most virtuous, most learned, and every-way accomplished Lady, who was torn to pieces by the Clergy of Alexandria, to gratify the pride, emulation, and cruelty of their Archbishop, commonly but undeservedly styled, St. Cyril).*

Τὸ σύντομο σύγγραμμα τοῦ Toland διέπεται ἀπὸ ἕναν τυπικὸ προτεσταντικὸ ἀντικληρικαλισμὸ. Ὁ Toland βρῆκε στὴν ἱστορία τῆς Ὑπατίας μιὰ πρῶτης τάξεως ἐυκαιρία νὰ πλήξει τὸ κῦρος τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ κλήρου, ποὺ ἔβλεπε ὡς ὑπεύθυνους γιὰ τὴν ἀπάνθρωπη δολοφονία τῆς φιλοσόφου.

Ἡ Ὑπατία τοῦ Διαφωτισμοῦ

Ὁ 18ος αἰῶνας σηματοδοτεῖ τὴ γένεση τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας, ὁ ὁποῖος ὅμως πολὺ γρήγορα πῆρε διαφορετικὴ τροπὴ ἀπὸ αὐτὴ ποὺ ἐπιθυμοῦσε ὁ Toland. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ὁ 18ος αἰῶνας εἶναι ὁ αἰῶνας τοῦ Διαφωτισμοῦ, ὁ ἐπονομαζόμενος «Αἰῶνας τῶν Φώτων», ὁ ὁποῖος ἐξῆρε τὸν ὀρθὸ λόγον καὶ σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις δὲν δίστασε νὰ ἔλθει σὲ ἀνοικτὴ σύγκρουση μὲ τὸν χριστιανισμό.

Σὲ αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ πλαίσιο, ὁ ἐκ τῶν ἡγετῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ Βολταῖρος (1694-1778) εἶδε στὸ πρόσωπο τῆς Ὑπατίας τὸ σύμβολο τῆς ἀντίστασης τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐνάντια στὴ θύελλα τοῦ χριστιανικοῦ δογματισμοῦ καὶ σκοταδισμοῦ. Κατὰ τὸν Βολταῖρο, ὁ φόνος τῆς Ὑπατίας ἦταν «μιὰ κτηνώδης δολοφονία ποὺ διεπράχθη ἀπὸ τὰ χειροτονημένα χέρια τοῦ Κυρίλλου, μὲ μιὰ φανατικὴ συμμορία ἀπὸ πίσω τους» (στὴν καλύτερη περίπτωση, ὁ Κύριλλος ἐμφανίζεται ὡς ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τῆς δολοφονίας τῆς Ὑπατίας, ὁ ὁποῖος «ἐξαπέλυσε ἐναντίον τῆς τὸν χριστιανικὸ ὄχλον»). Ὁ Βολταῖρος ἐμφανίζει τὴν Ὑπατία νὰ πέφτει δολοφονημένη, ἐπειδὴ πίστευε στοὺς θεοὺς τῶν Ἑλλήνων, στοὺς νόμους τῆς λογικῆς φύσεως καὶ στὶς ἰκανότητες τοῦ ἐλεύθερου ἀπὸ δογματισμοὺς ἀνθρώπινου νοῦ.⁴

Ὁ περίφημος Ἀγγλὸς ἱστορικός τοῦ 18ου αἰῶνα Edward Gibbon (1737-1794), βαθύτατα ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Διαφωτισμοῦ, κινεῖται καὶ αὐτὸς στὸ ἴδιο ἀκριβῶς πλαίσιο, γράφοντας χαρακτηριστικὰ ὅτι ὁ Κύριλλος «προκάλεσε ἢ ἀποδέχθηκε τὴ θυσία μιᾶς παρθένου, ἢ ὁποῖα δίδασκε τὴ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων».⁵ Ὅπως σχολιάζει ἡ Maria Dzielska, αὐτὴ ἡ παρουσίαση τῆς δολοφονίας τῆς Ὑπατίας ταίριαξε τέλεια μὲ τὴ θεωρία τοῦ Gibbon ὅτι ἡ ἐμφάνιση καὶ ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπῆρξε ὁ ἀποφασιστικὸς παράγοντας ποὺ ἐπέφερε τὴν πτώση τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Μέσα ἀπὸ τὴ δολοφονία τῆς Ὑπατίας, ὁ Gibbon δείχνει τὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὸν παλαιὸ καὶ τὸν νέον κόσμον: ἀφ' ἑνὸς ἡ Ὑπατία ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ λόγου καὶ τοῦ πνευματικοῦ

πολιτισμοῦ, ἀφ’ ἑτέρου ὁ Κύριλλος καὶ ὁ χριστιανισμὸς ὡς ἐκπρόσωποι τοῦ δογματισμοῦ καὶ μιᾶς ἀχαλίνωτης βαρβαρότητας.⁶

Ἡ Ὑπατία τῆς ρομαντικῆς λογοτεχνίας

Δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο νὰ ποῦμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἐξῆς ἡ Ὑπατία σχεδὸν ἔπαυσε νὰ ἀντιμετωπίζεται ὡς ἱστορικὴ προσωπικότητα, καὶ ἔγινε *σύμβολο*. Ἐκτοτε, ὁ μῦθος τῆς Ὑπατίας διαμορφώθηκε χωρὶς πολλὴ προσοχή – κάποτε μάλιστα καὶ μὲ ὠμὴ περιφρόνηση – πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, καὶ ἔφθασε στὸ ἀποκορύφωμά του στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα. Τὸ παράδοξο μάλιστα εἶναι ὅτι δὲν ἔφθασε στὸ ἀποκορύφωμά του χάριη στοὺς ἱστορικοὺς ἢ τοὺς φιλοσόφους, ἀλλὰ χάριη στούς... λογοτέχνες!

Ὁ Γάλλος ποιητὴς Leconte de Lisle (Charles Marie René Leconte de Lisle, 1818-1894), ὁ ἡγέτης τοῦ κινήματος τῶν Παρνασσιστῶν, ἔχει συγγράψει δύο ποιήματα μὲ τὸν τίτλο «Ὑπατία», ἓνα τὸ 1847 καὶ ἓνα τὸ 1874. Τὸ δεύτερο μᾶς δίνει μιὰ κατάδηλα ἀντιχριστιανικὴ προσέγγιση τοῦ θανάτου τῆς Ὑπατίας:

«Ὁ ἄθλιος Γαλιλαῖος σὲ κτύπησε καὶ σὲ καταράσθηκε.
Ἀλλὰ πέφτοντας ἔγινες ἀκόμη μεγαλύτερη! Καὶ τώρα, ἀλοῖμονο!
Τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἀφροδίτης
ἔχουν ἀποσυρθεῖ γιὰ πάντα στοὺς καθάριους οὐρανοὺς τῆς Ἑλλάδος!».⁷

Τὸ ποίημα αὐτὸ τοῦ Leconte de Lisle σημάδευσε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ κατοπινὲς γενιὲς ἔβλεπαν τὴν Ὑπατία: στὰ μάτια ὄλων, ἡ Ὑπατία ἦταν «τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἀφροδίτης» («le souffle de Platon et le corps d’Aphrodite»), ὅπως τὴν εἶχε θελήσει ὁ Leconte de Lisle.

Ὁ Leconte de Lisle εἶναι συγγραφέας καὶ ἐνδὸς σύντομου δραματικοῦ ἔργου μὲ τὸν τίτλο «Ὑπατία καὶ Κύριλλος».⁸ Σὲ αὐτὸ ἡ φιλόσοφος Ὑπατία φέρεται νὰ στέκεται ἐνώπιον ἐνδὸς στενοκέφαλου καὶ φανατισμένου Κυρίλλου, ὁ ὁποῖος τῆς ἐπιτίθεται ἀναγέλλοντας θριαμβευτικὰ ὅτι «οἱ θεοὶ σου ἔχουν γίνεи σκόνη στὰ πόδια τοῦ νικητῆ Χριστοῦ», προκαλώντας ἔτσι μιὰ γεμάτη ζέση καὶ φλόγα ψυχῆς διακήρυξη πίστεως ἐκ μέρους τῆς Ὑπατίας:

«Κάνεις λάθος, Κύριλλε. Ζοῦν στὴν καρδιά μου. Ὅχι ὅπως τοὺς βλέπεις ἐσύ – ἐνδεδυμένοι ἐφήμερες μορφές, ὑποκειμένοι σὲ ἀνθρώπινα πάθη ἀκόμη καὶ στοὺς οὐρανοὺς, λατρευόμενοι ἀπὸ τὸν ὄχλο καὶ ἄξιοι χλεύης· ἀλλὰ ὅπως τοὺς ἔχουν δεῖ οἱ ὑψηλοὶ νόες στὴν ἑναστρη καὶ αἰώνια ἀπεραντοσύνη: ὡς δυνάμεις τοῦ σύμπαντος, ἐσωτερικὲς ἀρετές, ἁρμονικὴ ἔνωση γῆς καὶ οὐρανοῦ ποὺ εὐφραίνει τὸν νοῦ καὶ τὸ αὐτὶ καὶ τὸ μάτι, ποὺ προσφέρει ἓνα ἐφικτὸ ἰδεῶδες σὲ ὄλους τοὺς σοφοὺς ἀνθρώπους καὶ ἓνα ὄρατὸ μεγαλεῖο στὴν ὁμορφιὰ τῆς ψυχῆς. Τέτοιοι εἶναι οἱ θεοὶ μου!».

Μεγάλῃ συμβολῇ στὴν ἐδραίωση τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας ἄσκησε ὁ Ἄγγλος μυθιστοριογράφος, κληρικὸς καὶ ἱστορικὸς Charles Kingsley (1819-1875), ὁ ὁποῖος μπορεῖ μὲν νὰ μὴν συγκαταλέγεται σήμερα στοὺς κορυφαίους τῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ πάντως ἦταν ἐξαιρετικὰ δημοφιλὴς τὴν ἐποχὴ του. Ὁ Kingsley συνέγραψε τὸ 1853 ἓνα ἐκτενέστατο ἱστορικὸ μυθιστόρημα μὲ πρωταγωνίστρια τὴν Ὑπατία, τιτλοφορούμενο *Hyperia or New foes with an old face*.⁹ Γιὰ νὰ ἀντιληφθοῦμε πλήρως τὴ σημασία τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Kingsley, πρέπει νὰ κατανοήσουμε ὅτι ὁ 19ος αἰῶνας ἦταν μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ εὐρύτερες λαϊκὲς μᾶζες γνώριζαν τὸ ἱστορικὸ παρελθὸν μέσα ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ μυθιστορήματα – ὅπως ἀκριβῶς σήμερα, κατὰ τὸ ἀνάλογο, τὸ γνωρίζουν μέσα ἀπὸ τὶς κινηματογραφικὲς παραγωγές. Τὸ βιβλίο λοιπὸν τοῦ Kingsley μεταφράσθηκε σὲ πολλὲς εὐρωπαϊκὲς γλώσσες, καὶ μέσα ἀπὸ αὐτὸ ἄπειροι ἀναγνώστες γνώρισαν καὶ ἀγάπησαν μιὰ Ὑπατία ἢ ὁποία, ὑπεραγωνιζόμενη τοῦ κόσμου τῶν ἑλληνικῶν ἀξιῶν, σφαγιάσθηκε βάρβαρα σὲ ἡλικία εἴκοσι πέντε ἐτῶν, στὸ ἄνθος τῆς ὁμορφιάς της, ἀπὸ ἓνα φανατισμένο καὶ βάρβαρο χριστιανικὸ ὄχλο.

Μὲ ἀνάλογο τρόπο εἶδε καὶ προέβαλε τὴν Ὑπατία καὶ ὁ Γάλλος μυθιστοριογράφος καὶ πολιτικὸς Maurice Barrès (1862-1923), ὁ ὁποῖος, ἄς μὴν τὸ λησμονοῦμε, θεωρεῖται ὡς ἓνας ἀπὸ τοὺς θεωρητικοὺς τοῦ φασισμού. Ὁ Barrès συμπεριέλαβε μιὰ σύντομη ἱστορία ἀφιερωμένη στὴν Ὑπατία ὑπὸ τὸν τίτλο «Ἡ δολοφονημένη παρθένος» (“La vierge assassinée”) στὴ συλλογὴ του *Sous l’oeil des barbares* τοῦ 1888.¹⁰ Πρωταγωνιστὲς τῆς ἱστορίας εἶναι δύο νεαροὶ Ἕλληνες τῆς Ἀλεξανδρείας, ὁ Λούκιος καὶ ἡ γοητευτικὴ Ἀμαρυλλίς, οἱ ὁποῖοι βλέπουν μὲ θλίψη γύρω τους τὸν κλασικὸ πολιτισμὸ νὰ ἔχει σωριασθεῖ σὲ ἐρείπια ἀπὸ τὴ λαίλαπα τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῶν βάρβαρων ὀπαδῶν του, καὶ θυμούνται τὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ αὐτοκράτορας Ἰουλιανὸς φονεύθηκε ἀπὸ τὸ χεῖρι χριστιανοῦ, ἐνῶ προσπαθοῦσε νὰ ὑπερασπισθεῖ τὰ ἱερὰ μνημεῖα τοῦ παρελθόντος. Οἱ δύο νέοι κατευθύνονται στὸ Σαραπεῖο, ὅπου συνήθως διδάσκει ἡ Ὑπατία (ἢ ὁποία μετονομάζεται ἀπὸ τὸν Barrès σὲ «Ἀθηνᾶ»). Παράλληλα ὁμως συρρέει στὸ Σαραπεῖο καὶ ὁ ὄχλος τῶν χριστιανῶν, ὁ ὁποῖος ζητάει ἐπιτακτικὰ τὸν θάνατο τῆς «Ἀθηνᾶς», τοῦ συμβόλου τοῦ παγανισμοῦ στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐξακολουθεῖ νὰ διδάσκει ἀτάραχη, γοητεύοντας μὲ τὸν λόγο τῆς ἀκόμη καὶ μερικοὺς ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, ὁμως οἱ πῖθ φανατισμένοι ἀπὸ αὐτοὺς κινοῦνται ἤδη ἀπειλητικὰ ἐναντίον της. Ὁ Λούκιος, ἡ Ἀμαρυλλίς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες προσπαθοῦν νὰ τὴν ἀπομακρύνουν ἀπὸ τὸ Σαραπεῖο, ἐκείνη ὁμως ἀρνεῖται νὰ ἐγκαταλείψει τὸν ναό, τὴ βιβλιοθήκη καὶ τὰ ἀγάλματα τῶν προγόνων της, σκεπάζει τὸ πρόσωπό της μὲ ἓνα πέπλο καὶ παραδίδεται στὸν φανατισμένο ὄχλο, ὁ ὁποῖος κυριολεκτικὰ τὴν κομματιάζει. Τὸ μαρτύριο αὐτὸ τῆς «τελευταίας τῶν Ἑλλήνων» ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Barrès τὴν ἀφετηρία τῆς ἀποθέωσης καὶ τοῦ ἄσβεστου θρύλου της.

Ἄν κάποιος ἐπιθυμοῦσε νὰ ἐξαντλήσει τὴ λογοτεχνικὴ ἐπεξεργασία τοῦ θρύλου τῆς Ὑπατίας, θὰ διαπίστωνε ἐκπληκτὸς ὅτι ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ καὶ ἐντεῦθεν ἡ Ὑπατία σχεδὸν ποτὲ δὲν ἔπαυσε νὰ φιγουράρει ὡς ἡρωίδα λογοτεχνικῶν ἔργων. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι μέσα σὲ μιὰ περίπου δεκαετία στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα κυκλοφόρησαν πέντε λογοτεχνικὰ ἔργα μὲ βασικὴ ἡρωίδα τὴν Ὑπατία: δύο δραματικὰ ἔργα στὴν ἰταλικὴ ἀπὸ τὸν Mario Luzi τὸ 1978,¹¹ δύο μυθιστορήματα στὴ γαλλικὴ ἀπὸ τοὺς André Ferretti τὸ 1987¹² καὶ Jean Marcel τὸ 1989¹³ στὸν Καναδᾶ, καὶ ἓνα ὀγκῶδες ἱστορικὸ μυθιστόρημα στὴ γερμανικὴ ἀπὸ τὸν Arnulf Zitelmann τὸ 1989.¹⁴

Ἡ Ὑπατία τοῦ φεμινισμοῦ

Ὁ μῦθος τῆς Ὑπατίας δὲν ἔχει παύσει νὰ ἐξελισσεται. Σὲ μιὰ μάλιστα ἀπὸ τὶς πῖθ πρόσφατες ἐκδοχὲς τοῦ μύθου, ἡ Ὑπατία δὲν ἐκπροσωπεῖ πλέον μόνον τὸ ἀδάμαστο πνεῦμα, τὶς ἑλληνικὲς ἀξίες, τὸν ὀρθὸ λόγο καὶ τὴν ἐπιστήμη, ἀλλὰ ἀνάγεται καὶ σὲ σύμβολο... φεμινιστικό! Ἔχουν ἐμφανισθεῖ ἀκόμη καὶ φεμινιστικὰ περιοδικὰ ποῦ φέρουν τὸ ὄνομά της, ἓνα στὴν Ἑλλάδα καὶ ἓνα ἐκδιδόμενο στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Indiana.

Τὸ τελευταῖο αὐτὸ περιοδικὸ φιλοξένησε στὸ τέταρτο τεῦχός του τὸ 1989 μιὰ ἐγκωμιαστικὴ λογοτεχνικὴ ἐπανεπεξεργασία τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας ἀπὸ τὴ φεμινίστρια ποιήτρια καὶ μυθιστοριογράφου Ursula Molinaro.¹⁵ Στὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο διαβάζουμε ὅτι «ἡ βάνανση δολοφονία τῆς φημισμένης φιλοσόφου Ὑπατίας ἀπὸ ἓναν ὄχλο χριστιανῶν στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸ 415 μ.Χ. σηματοδοτεῖ τὸ τέλος μιᾶς ἐποχῆς κατὰ τὴν ὁποία οἱ γυναῖκες ἐκτιμῶνταν ἀκόμη γιὰ τὸ μυαλὸ ποῦ ὑπάρχει κάτω ἀπὸ τὰ μαλλιά τους». Τὸ λογοτεχνικὸ κείμενο ἀποτελεῖ ἴσως τὸ ἀποκορύφωμα τῆς πῖθ ὠμῆς παραποίησης τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας. Σὲ αὐτὸ ἡ Ὑπατία, ἢ ὁποία ἐξυμνεῖται στὶς πηγὲς ὡς ἄμεμπτη καὶ ἀπολαμβάνουσα καθολικὸ σεβασμὸ παρθένος, ἐμφανίζεται νὰ ἔχει ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τὴν ἐφηβικὴ τῆς ἡλικία νὰ ἐναλλάσσει ἐραστὲς μὲ ἱλιγγιώδεις ρυθμούς, καὶ κατόπιν νὰ ἔχει παντρευτεῖ τὸν φιλόσοφο Ἰσίδωρο, ὁ ὁποῖος βρέθηκε ἀναγκασμένος νὰ ἀνέχεται τὶς πολλὰς ἐξωσυζυγικὰς περιπέτειες τῆς συζύγου του. Ὅταν ὁ πατέρας της μαθηματικὸς Θεῶν, προειδοποιημένος ἀπὸ τὰ ἄστρα γιὰ τὸν ἐπερχόμενο τραγικὸ θάνατο τῆς κόρης του, τῆς προτείνει νὰ μετοικήσει στὴ Σικελία, ἢ Ὑπατία, ἀνώτερη ἢ ἴδια καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα της καὶ ἀπὸ τὸν σύζυγό της, ἀρνεῖται, συναισθανόμενη ὅτι ἔσβηνε πλέον ἢ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία οἱ γυναῖκες εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ

σκέπτονται ἐλεύθερα, ἀλλὰ καὶ μὴν ἐπιθυμώντας νὰ ἀφήσει τὸν τότε ἐραστή της, τὸν ἑπαρχο Ὀρέστη... Ἀκολουθεῖ μιὰ ἀναφορὰ στὴ σύγκρουση τῆς Ὑπατίας μὲ τὸν χριστιανισμό καὶ μιὰ περιγραφή τῆς δολοφονίας της, καὶ τέλος ἡ Molinero κλείνει συμπεραίνοντας ὅτι αὐτὴ ἐπρόκειτο νὰ εἶναι ἡ μοῖρα τῶν γυναικῶν στὴ χριστιανικὴ ἐποχὴ, στὴν ὁποία ἡ Ὑπατία «δὲν εἶχε τὴν παραμικρὴ ἐπιθυμία νὰ ζήσει»...

Ἀπὸ τὸ χθὲς στὸ σήμερον...

Ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὴν προηγηθεῖσα ἀναφορὰ στὴ γένεση καὶ ἐξέλιξη τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς ποὺ μνημονεύουν τὴν Ὑπατία δὲν καταβάλλουν τὴν παραμικρὴ προσπάθεια νὰ φανοῦν πιστοὶ πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια· καὶ τοῦτο εἶναι ἀπολύτως φυσικό, ἀφ' ἧς στιγμῆς ἡ Ὑπατία ἔπαυσε νὰ εἶναι μιὰ ἱστορικὴ προσωπικότητα καὶ ἔγινε ἕνα σύμβολο, στὸ ὁποῖο ὁ καθένας μποροῦσε νὰ δεῖ σχεδὸν ὅτιδήποτε.

Ἔτσι, ἡ Ὑπατία τοῦ Toland δὲν ἦταν παρὰ μιὰ προτεσταντικὴ καταγγελία τῶν αὐθαιρεσιῶν τοῦ καθολικοῦ κλήρου. Ἡ Ὑπατία τοῦ Βολταίρου, καὶ γενικώτερα τοῦ Διαφωτισμοῦ, εἶναι τὸ σύμβολο τῆς ἀντίστασης τοῦ ὀρθοῦ λόγου ἐνάντια στὴ θύελλα τοῦ χριστιανικοῦ δογματισμοῦ καὶ σκοταδισμοῦ. Ἡ Ὑπατία τῆς ρομαντικῆς λογοτεχνίας τῶν ἱστορικῶν μυθιστορημάτων εἶναι μιὰ ὠραιοτάτη, ἄμωμος παρθένος, ρομαντικὴ ἐκπρόσωπος μιᾶς ἐποχῆς ποὺ σβήνει. Ἡ Ὑπατία τοῦ φεμινισμοῦ εἶναι μιὰ γυναῖκα-σύμβολο, μιὰ πρωτοπόρος φεμινίστρια μὲ ἐλευθεριάζοντα βίο, ποὺ πέφτει θῦμα τοῦ ἀνδροκρατούμενου κατεστημένου, ποὺ δὲν μποροῦσε νὰ τὴν ἀνεχθεῖ. Ἡ Ὑπατία τῶν ἀρχαιολατρῶν εἶναι μιὰ ἀπτὴ ἀπόδειξη τῆς σύγκρουσης χριστιανισμοῦ καὶ ἑλληνισμοῦ. Καὶ βεβαίως δὲν μποροῦμε νὰ μὴ διερωτηθοῦμε τί κοινὸ ὑπάρχει σὲ ὅλες αὐτὲς τῆς Ὑπατίας...

Ἡ Ὑπατία τῆς πρόσφατης ταινίας δανεῖζεται πολλὰ ἀπὸ τὰ γνωστὰ μοτίβα, προσαρμόζοντάς τα βεβαίως στὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς μας. Ἡ Ὑπατία εἶναι ἕνας ἄνθρωπος τῆς ἐπιστήμης, ἀγνωστικίστρια ἢ ἀκόμη καὶ ἀνοικτὰ ἄθεη, ποὺ ἔχει μάθει νὰ ὑπηρετεῖ τὴν ἀλήθεια τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἀναζήτησης μᾶλλον, παρὰ τὶς θρησκευτικὲς μὲ τὰ «παραμύθια» τους καὶ τὰ μισαλλόδοξα κηρύγματά τους. Τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς ποὺ συλλαμβάνει τὴν ἀλήθεια γιὰ τὴν περιφορὰ τῆς γῆς γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο καὶ τὶς τροχιὰς τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων -σύλληψη ποὺ θὰ τὴν ἔφερνε περισσότερο ἀπὸ χίλια χρόνια μπροστὰ ἀπὸ τὴν ἐποχὴ της-, ἡ Ὑπατία πέφτει ἄγρια δολοφονημένη ἀπὸ φανατικούς χριστιανούς, γινόμενη τὸ ἐξίλαστήριο θῦμα σὲ συγκρούσεις, φανατισμούς καὶ ἀντιπαραθέσεις ποὺ μοιάζουν ἀπίστευτα μικρὲς μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο τῆς ἀδικοχαμένης φιλοσόφου.

Ἀνακρίβειες καὶ σκοπιμότητες

Μὲ δεδομένο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο εἶδαμε ὅτι ἔχει προσεγγισθεῖ τὸ θέμα τῆς Ὑπατίας κατὰ καιροὺς, εἶναι λογικὸ καὶ ἀναμενόμενο ἡ κοινὴ εἰκόνα ποὺ ἔχουμε σχηματίσει γι' αὐτὴν νὰ εἶναι οὕτως ἢ ἄλλως γεμάτη ἀπὸ κάθε λογῆς ἀνακρίβειες.

Ἐνα παράδειγμα τέτοιας ἀνακρίβειας εἶναι τὸ ἔξις: Στὴ σκέψη τῶν περισσοτέρων, ἡ Ὑπατία ποὺ ἔπεσε δολοφονημένη ἀπὸ τὸν χριστιανικὸ ὄχλο ἦταν σὺν τοῖς ἄλλοις μιὰ πανέμορφη γυναῖκα στὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της, «τὸ πνεῦμα τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἀφροδίτης», ὅπως τὴν εἶδε ὁ Leconte de Lisle. Οἱ περισσότεροι φαντάζονται τὴν Ὑπατία νὰ δολοφονεῖται περὶ τὴν ἡλικία τῶν εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ὅπως ἀκριβῶς τὸ θέλησε ὁ Kingsley. Ἄν ὅμως βροῦμε τὸ θάρρος νὰ κοιτάξουμε τὰ πράγματα χωρὶς τὸ παραμορφωτικὸ κάτοπτρο τοῦ μύθου, καὶ βάλουμε κάτω τὶς χρονολογίες ποὺ γνωρίζουμε, θὰ διαπιστώσουμε πόσο μακριὰ βρίσκεται αὐτὴ ἡ κοινὴ ἀντίληψη ἀπὸ τὴν πραγματικότητα.¹⁶ Ἡ Ὑπατία δολοφονήθηκε τὸ 415 μ.Χ.: ἂν ἦταν τότε εἴκοσι πέντε ἐτῶν, ὅπως τὸ θέλει ἡ κοινὴ ἀντίληψη, τότε θὰ εἶχε γεννηθεῖ περὶ τὸ 390· περὶ τὸ 390, ὅμως, ἡ Ὑπατία ἦταν διδάσκαλος τοῦ Συνεσίου καὶ εἶχε ἤδη τὴ φήμη σπουδαίας διδασκάλου τῆς φιλοσοφίας· μὲ δεδομένο ὅτι εἶχε ἤδη ἀποκτήσει φήμη, φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανο νὰ ἦταν μόνο εἴκοσι πέντε ἐτῶν ἀκόμη καὶ τότε, τὸ 390 - πόσο μᾶλλον ἄλλα εἴκοσι πέντε χρόνια ἀργότερα, τὸ 415! Αὐτὰ λέει ἡ κοινὴ λογικὴ. Καὶ σὰν νὰ μὴν ἔ-

φθαναν αὐτά, εἰς ἐπικουρίαν τῆς κοινῆς λογικῆς ἔχουμε καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννη Μαλάλα ὅτι τὴ στιγμή τῆς δολοφονίας τῆς ἩΎπατία ἦταν «παλαιὰ γυνή», δηλαδή ἡλικιωμένη!¹⁷ Αὐτὰ βεβαίως ἰσχύουν γιὰ τὴν ἩΎπατία τῆς ἱστορίας· διότι ἡ ἩΎπατία τοῦ μύθου, ἡ ἩΎπατία ὡς σύμβολο, ἔπρεπε ὅπωςδήποτε νὰ εἶναι εἴκοσι πέντε ἐτῶν... Καὶ αὐτὴ εἶναι μόνο μία ἀπὸ τὶς ἀναρίθμητες ἀνακρίβειες τοῦ μύθου τῆς ἩΎπατίας.

Ἔτσι καὶ ἡ πρόσφατη ταινία γιὰ τὴν ἩΎπατία ἔχει πολλὲς ἀνακρίβειες. Μερικὲς τέτοιες ἀνακρίβειες εἶναι οἱ καινοτόμες ἐπιστημονικὲς συλλήψεις τῆς ἩΎπατίας, ἡ παρουσία τῆς ἩΎπατίας στὸ Σαραπεῖο, ὁ τρόπος καταστροφῆς τοῦ Σαραπείου,¹⁸ τὰ περὶ τὸν θάνατο τοῦ πατέρα τῆς ἩΎπατίας Θεώνα, τὰ σχετικὰ μὲ τὸν τρόπο ἀνάρρησης τοῦ Κυρίλλου στὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ ἐπεισόδιο μὲ τοὺς Ἰουδαίους στὸ θέατρο, τὸ μισογυνικὸ παραλήρημα τοῦ Κυρίλλου, τὸ γεγονός ὅτι ὁ Συνέσιος ἐμφανίζεται νὰ βρῆται στὴν Ἀλεξανδρεία τὴ στιγμή τῆς δολοφονίας τῆς ἩΎπατίας, ἐνῶ αὐτὸς στὴν πραγματικότητα δὲν βρισκόταν στὴ ζωὴ, κ.ἄ.

Δὲν εἶναι ὅμως τόσο οἱ ἐπιμέρους ἀνακρίβειες αὐτὲς ποὺ μπορεῖ νὰ ἐνοχλήσουν στὴ συγκεκριμένη ταινία – ἀνακρίβειες οὕτως ἢ ἄλλως πολὺ μικρότερες σὲ σχέση μὲ προηγούμενες προσεγγίσεις· εἶναι μᾶλλον τὸ εὐρύτερο πνεῦμα ποὺ διέπει τὴν ὅλη προσέγγιση, ὁ τρόπος φερ' εἰπεῖν μὲ τὸν ὅποιο ἐμφανίζονται οἱ χριστιανοί, περίπου ἀνάλογος μὲ τὴν εἰκόνα τῶν φανατισμένων μουσουλμάνων φονταμενταλιστῶν τῆς ἐποχῆς μας· ὅσο γιὰ τὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας, ἐμφανίζεται μὲ τὸν τρόπο ἀκριβῶς μὲ τὸν ὅποιο θὰ παριστανόταν στὴ μεγάλη ὀθόνη ἕνας Ὅσαμα Μπὶν Λάντεν...

Συμπεράσματα – Προβληματισμοί

Γενικά, τὸ πρόβλημα σὲ ὅλες γενικά τὶς προσεγγίσεις τῆς ἩΎπατίας δὲν ἔγκειται τόσο στὶς ἐπιμέρους ἀνακρίβειες, ὅσο σὲ αὐτὸ τοῦτο τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἩΎπατία χρησιμοποιήθηκε ὡς σύμβολο στὸ πλαίσιο τῆς ἀντιχριστιανικῆς πολεμικῆς. Καὶ ἀπὸ τὴ στιγμή ποὺ ἡ ἩΎπατία ἔπαυσε, ὅπως ἤδη σημειώσαμε, νὰ εἶναι μιὰ ἱστορικὴ προσωπικότητα καὶ ἔγινε ἕνα σύμβολο, ὁ καθένας μποροῦσε νὰ δεῖ σὲ αὐτὴν σχεδὸν ὅτιδήποτε, ἀνάλογα μὲ τὰ παραμορφωτικὰ γυαλιὰ ποὺ θὰ ἐπέλεγε νὰ φορέσει, μὲ ἕναν ὅμως πάντα κοινὸ παρονομαστή: τὴν ἀντιχριστιανικὴ πολεμικὴ.

Στὴν πραγματικότητα, ἡ ἱστορία τῆς ἩΎπατίας, ὅπως συνήθως προβάλλεται, δὲν εἶναι τίποτε περισσότερο ἀπὸ ἕναν ἐπιμελῶς καλλιεργημένο μῦθο. Πράγματι, ἡ μελέτη τῶν πηγῶν ποὺ μᾶς παραδίδουν τὴν ἱστορία τῆς ἩΎπατίας ἀνατρέπει ἄρδην τὴν εἰκόνα ποὺ συνήθως ἔχουμε γιὰ τὴ δολοφονημένη φιλόσοφο. Πρῶτ' ἀπ' ὅλα, ἂν δοῦμε συγκριτικὰ τὶς χριστιανικὲς καὶ τὶς ἐθνικὲς πηγές, θὰ περριμέναμε ἴσως οἱ ἐθνικοὶ νὰ ἐκθειάζουν τὴν ἩΎπατία καὶ οἱ χριστιανοὶ νὰ προσπαθοῦν ἀμήχανα νὰ μειώσουν τὴν ἀξία τῆς· στὴν πραγματικότητα, οἱ χριστιανικὲς πηγές εἶναι αὐτὲς ποὺ ἐκθειάζουν τὴν ἩΎπατία, ἐνῶ ὁ ἐθνικὸς Δαμάσκιος, ἡ μόνη ἐθνικὴ πηγὴ ποὺ τὴ μνημονεύει, δὲν κρύβει τὴν περιφρόνησή του γι' αὐτήν... Ὅσο γιὰ τὸν κύκλο τῆς ἩΎπατίας, γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς πηγές ὅτι ἦταν κατὰ βάσιν χριστιανικός. Καὶ γενικά, δὲν ἔχουμε τὴν παραμικρὴ ἔνδειξη στὶς πηγές ὅτι στὴ σύγκρουση χριστιανισμοῦ καὶ παγανισμοῦ ἡ ἩΎπατία βρισκόταν στὸ στρατόπεδο τοῦ παγανισμοῦ! Καὶ ὄχι μόνο αὐτό, ἀλλὰ ἔχουμε βásiμους λόγους νὰ συμπεράνουμε ὅτι βρισκόταν πλησιέστερα στὸν χριστιανισμὸ παρὰ στὸν παγανισμὸ! Ὅσο ἀνατρεπτικὸ καὶ ἂν φαίνεται αὐτό, οἱ πηγές ὄχι μόνο δὲν ἐμφανίζουν τὴν ἩΎπατία ἐκπρόσωπο τοῦ παγανιστικοῦ κόσμου, ἀλλὰ ὀδηγοῦν πολὺ πιὸ εὐκόλα στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀδικοχαμένη φιλόσοφος ἔπεσε θῦμα μιᾶς... ἐνδοχριστιανικῆς διαμάχης! Αὐτὰ βεβαίως τὰ παραθέτουμε ἀπλῶς ἐπιγραμματικὰ ἐδῶ, ἐπιφυλασσόμενοι νὰ ἀφιερῶσουμε σύντομα εἰδικὴ μελέτη στὴν ἀνασκευή τοῦ μύθου τῆς ἩΎπατίας, ὅπου ὅλα τὰ παραπάνω θὰ ἀναλύονται καὶ θὰ τεκμηριώνονται ἐνδελεχῶς.

Πέρα ἀπὸ τὰ παραπάνω, στὰ ὁποῖα ἐπιφυλασσόμαστε νὰ ἐπανέλθουμε, ἡ πρόσφατη συζήτηση μὲ ἀφορμὴ τὴν κινηματογραφικὴ παραγωγή γιὰ τὴν ἩΎπατία γεννᾷ καὶ ἄλλες σκέψεις. Μία παρατήρηση ποὺ δὲν πρέπει νὰ παραλείψουμε νὰ κάνουμε, ἔστω καὶ παρεπιπτόντως, εἶναι ὅτι ἡ ἐπίμαχη ταινία γιὰ τὴν ἩΎπατία ἀρκεῖ, γιὰ νὰ βάλει σὲ δεύτερες σκέψεις ὅσους φρονοῦν ὅτι οἱ θεωρίες περὶ σύγκρουσης ἐπιστήμης καὶ θρησκείας ἀνήκουν στὸ παρελθόν...

Ένα τελευταίο, έντελῶς βασικό συμπέρασμα πὸν θὰ μπορούσαμε νὰ βγάλουμε εἶναι τὸ ἑξῆς: Εἶδαμε σὲ αὐτὸ τὸ ἄρθρο, ἔστω ἐπιγραμματικά, τὴ διαρκὴ παρουσία τῆς Ὑπατίας ὡς συμβόλου στὸ πλαίσιο τῆς ἀντιχριστιανικῆς πολεμικῆς ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ ἐντεῦθεν. Ὄταν λοιπὸν σήμερα κυκλοφορεῖ μιὰ κινηματογραφικὴ παραγωγὴ γιὰ τὴν Ὑπατία, καὶ ἐμεῖς πιστεύουμε ὅτι βρισκόμαστε ἀντιμέτωποι μὲ μιὰ «νέα» ἐπίθεση καὶ διερωτώμαστε ποῖα εἶναι αὐτὴ ἢ Ὑπατία, τότε φαίνεται ὅτι δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ μεμφόμαστε τόσο τὴν ἐντρέχεια τῶν πολεμίων τῆς Ἐκκλησίας, ὅσο τὴ δική μας ὀλιγογρία καὶ ἄγνοια...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Margaret Alic, *Hypatia's heritage. A history of women in science from Antiquity through the nineteenth century*, Beacon Press, Boston 1986. Τὸ βιβλίο τῆς Alic ἔχει ἤδη μεταφρασθεῖ στὴ γερμανικὴ (*Hypatias Töchter. Der verleugnete Anteil der Frauen an der Naturwissenschaft*, Unionsverlag, übersetzt. Rita Peterli, Zürich 1987 καὶ 1991) καὶ τὴ σουηδικὴ (*Arvet efter Hypatia. Historien om kvinnliga forskare fran Antiken till det sena artonhundratalet*, Alfabeta Bokforlag, Stockholm 1989).

2. Margaret Alic, ὁ.π., σελ. 41.

3. Μέχρι πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια, ὅποιος ἐπιθυμοῦσε νὰ παρακολουθήσει τὴ διαμόρφωση τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας στὴ νεώτερη γραμματεία ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἀνατρέξει σὲ μιὰ ξεπερασμένη μελέτη τοῦ Johann Rudolf Asmus, γραμμμένη στὶς ἀρχὲς τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνα καὶ ἐλλιπὴ ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς [Johann Rudolf Asmus, »Hypatia in Tradition und Dichtung«, *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte* 7 (1907), σελ. 11-44]. Σήμερα ὁμως ἔχουμε μιὰ πραγματικὰ σύγχρονη ἐπισκόπηση τῆς διαμόρφωσης τοῦ μύθου τῆς Ὑπατίας σὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ μονογραφία ἀφιερωμένη στὴν Ὑπατία, ἐκπονηθεῖσα ἀπὸ τὴ Maria Dzielska [*Hypatia of Alexandria*, transl. by F. Lyra, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts / London 1995 (*Hypatia y Aleksandrii*, Nakladem Uniwersytetu Jagiellonskiego, Krakow 1993)].

4. Voltaire, *Mélanges*, Bibliothèque de la Pléiade 152, Paris 1961, σελ. 1104 καὶ 1108· *Oeuvres complètes de Voltaire*, VII, *Dictionnaire philosophique*, Paris 1835, σελ. 700-701.

5. Edward Gibbon, *The history of the decline and fall of the Roman empire*, ed. J. B. Bury, vol. 5, Methuen & Co., London 1898, σελ. 109.

6. Maria Dzielska, *Hypatia of Alexandria*, σελ. 4.

7. *Oeuvres de Leconte de Lisle, Poèmes antiques*, Paris 1897, σελ. 97.

8. ὁ.π., σελ. 275-289.

9. Charles Kingsley, *Hypatia, or New foes with an old face*, 2 vols, ed. Mabel Goddard, New York 1929.

10. Maurice Barrès, *Sous l'oeil des barbares*, Paris 1904².

11. Mario Luzi, *Libro di Ippazia καὶ Il messagero*, Biblioteca universale Rizzoli, Milano 1978.

12. André Ferretti, *Renaissance en Paganie*, Montreal 1987.

13. Jean Marcel, *Hypatie, ou, La fin des dieux*, Lemeac, Montreal 1989.

14. Arnulf Zitelmann, *Hypatia. Roman*, Beltz & Gelberg, Weinheim und Basel 1989.

15. Ursula Molinaro, "A Christian martyr in reverse: Hypatia, 370-415 A.D.," *Hypatia. A Journal of Feminist Philosophy* 4 (1989), σελ. 6-8.

16. Πάνω σὲ αὐτὸ τὸ θέμα ἔχουν γραφεῖ μέχρι καὶ εἰδικὲς μελέτες. Βλ. γιὰ παράδειγμα R. J. Penella, "When was Hypatia born?," *Historia* 33 (1984), σελ. 126-128.

17. Ἰωάννου Μαλάλα, *Χρονογραφία*, ed. L. Dindorf, 359.12-15: «Κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν καιρὸν παροησίαν λαβόντες ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἔκαυσαν φρυγάνοις αὐθεντήσαντες Ὑπατίαν τὴν περιβόητον φιλόσοφον, περὶ ἧς μεγάλα ἐφέρετο ἦν δὲ παλαιὰ γυνή».

18. Γιὰ τὸ θέμα τῆς καταστροφῆς τοῦ Σαραπειοῦ βλ. δύο ἄρθρα τοῦ γράφοντος δημοσιευμένα στὶς σελίδες τῶν Ἀκτῶν: α) «Ἡ καταστροφὴ τοῦ Σαραπειοῦ. Μέρος Α': Τὸ σκηνικό», *Ἀκτῖνες* 632 (Ἰούνιος 2002), σελ. 197-202 καὶ β) «Ἡ καταστροφὴ τοῦ Σαραπειοῦ. Μέρος Β': Τὰ γεγονότα», *Ἀκτῖνες* 633 (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος 2002), σελ. 228-234.

Δρ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. ΤΣΕΝΤΟΣ
ΑΘΗΝΑ